Rado in Ksenija Hribar

Od 1. septembra je v Kranju na ogled razstava, ki tematizira vzpon, zaton in vnovično vrnitev slovenskega meščanstva

Razstava o Radu in Kseniji Hribar je doživela lep sprejem. Zgodba o predstavnikih dveh meščanskih rodov, ki so zmogli tako gospodarski kot kulturni vzpon in so bili tako pridobitni kot radodarni. Poglavja razstave, ki smo jih oblikovali Damjana Pečnik, Angelika Hribar, Nika Leben, Jože Dežman, Draško Josipovič in Peter Hribar, so skromno vabilo k spoznavanju sage o vzponu in zatonu ter vnovični vrnitvi slovenskega meščanstva.

Hribarji

Industrialec, bančnik in politik Dragotin Hribar (1862–1935) je leta 1890 v Celju ustanovil *Društveno tiskarno D. Hribar* in izdajal *Domovino*, takrat edini slovenski časopis na Štajerskem. Leta 1895 se je poročil z Evgenijo Šumi. Po preselitvi v Ljubljano leta 1899 sta začela izdelovati pletenine. Dragotin je tudi v Ljubljani vodil tiskano in knjigarno, tiskal je umetniško revijo *Slovan*. Po prvi svetovni vojni je tiskarno opustil in se vse bolj posvečal bančnim poslom ter politiki. Postal je predsednik Kranjske hranilnice, z Ivanom Hribarjem sta ustanovila še Slovensko banko, leta 1924 pa je ustanovil Ljubljansko borzo in bil več let njen predsednik. Evgenija je prevzela upravljanje tovarne v Vodmatu, po materini smrti (leta 1917) pa še tovarno *Šumi*. Hribarjema se je rodilo 13 otrok, njihove življenjske poti so bile nadvse zanimive, ustvarjalne in tudi tragične; najbolj podjeten je bil sin Rado.

Dragotin Hribar je plačal polovico stroškov za gradnjo Moderne galerije, Rado Hribar pa je prispeval tudi tak delež za gradnjo Rožmanove 90-metrske skakalnice v Planici.

Gorupi

Josip vitez Gorup pl. Slavinjski (1834–1912) je izredno zaznamoval Trst, Ljubljano in Reko kot poslovnež, politik in mecen. Z bratom Francem sta podedovala veliko premoženje strica Janeza Kalistra. V dveh zakonih je imel 14 otrok. Poleg svojih otrok je skrbel tudi za bratove, ker je ta zgodaj umrl. Tako je prišlo do poroke njegovega sina Milana (1870–1914) s sestrično Amalijo (1871–1948). Oče Josip jima je za poročno darilo kupil vilo v bližini svoje družinske hiše na Reki. Prav v tej hiši je danes Slovenski dom, zbirališče Slovencev na Reki. Milan Gorup je umrl za tuberkulozo že leta 1914 v Švici. Vdova Amalija se je zaradi šolanja svojih otrok Eleonore, Jozija in Ksenije preselila v Ljubljano.

Josip Gorup je v Ljubljani po potresu zgradil štiri velike hiše na začetku sedanje Slovenske ceste, ki se je še do leta 1982 imenovala Gorupova ulica. Bil je podpornik slovenstva v Trstu, v rojstnem kraju Slavini je zgradil osnovno šolo, Ljubljani pa podaril žensko gimnazijo, imenovano Mladika (danes Ministrstvo za zunanje zadeve), in mnogim učenkam na tej šoli tudi štipendije. Ljubljani je poklonil 300.000 kron in bil leta 1888 razglašen za častnega meščana.

Rado in Ksenija

Leta 1926 sta se Ksenija Gorup in Rado Hribar »skrivaj« poročila v cerkvi Marijinega oznanjenja v Ljubljani. Arhitekt Osolin jima je prenovil stanovanje Josipine Šumi v hiši Gradišče 9. Za učitelja jahanja je Rado ženi priskrbel oficirja Vladimirja Glišiča. Prišlo je do ljubezenskega zapleta, tako da je Ksenija zapustila moža in se leta 1934 poročila z Glišičem v pravoslavni cerkvi v Beogradu. Nato je z njim živela v Kolašinu v Črni gori.

Leta 1936 je Rado kupil grad Strmol, o katerem je sanjal že od otroških let, ko so Hribarjevi otroci obiskovali Ivana Hribarja v njegovi počitniški hiši v Cerkljah. Rado je navezal stike tudi s kraljevo družino na gradu Brdo. Verjetno je preko teh povezav dosegel, da so Glišiča prestavili v Maribor, od koder je Ksenija zbežala v Ljubljano, Rado pa je vložil tožbo, češ da zakon Ksenije in Glišiča ni veljaven. Tako je Ksenija v septembru leta 1939 prišla s svojo materjo na Strmol, kjer so v družinskem krogu pripravili »simbolno ponovno poroko«, tako da so zakonca zvezali z verigami.

Grad Strmol v Dvorjah pri Cerkljah

Strmol se prvič omenja že leta 1287, prva neposredna omemba dvora pa je iz leta 1479. Leta 1936 je grad kupil Rado Hribar in ga po oceni dr. Nike Leben s pomočjo arhitekta Mihe Osolina preoblikoval v razkošno rezidenco dveh svetovljanov z izbranim okusom in s posluhom za lepo umetnost ter starine. Inventar je Hribar zbral doma in v tujini na dražbah ali v starinarnicah. Precej kosov je odkupil od velesovskega župnika, ki je prodajal posamezne kose pohištva iz samostana, nekaj opreme pa mu je zrisal Osolin, na primer za lovsko sobo. Posebej so naročili del opreme za prefinjeno Ksenijo, med drugim salonski klavir. Po umoru zakoncev Hribar so grad januarja 1944 zasedli nemški orožniki, po vojni pa ga je uporabljal jugoslovanski politični vrh za protokolarne namene. Z ustanovitvijo samostojne slovenske države je bil grad vrnjen družini Hribar, a se je ta po plačilu odškodnine odločila, naj ostane v lasti države.

Umor

Rado in Ksenija sta imela tudi v Nemčiji številne poslovne znance in osebne prijatelje, ki so ju obiskovali na gradu. Zaradi teh poznanstev je Rado lahko rešil iz zapora marsikaterega njemu znanega pripadnika partizanskega gibanja. Partizane je oskrboval tudi s hrano in obleko.

Komunistični teror na Gorenjskem je dosegel vrhunec v prvi polovici leta 1944. Med glavnimi žrtvami so bili predvsem predstavniki predvojne meščanske elite, s katerimi sta tako komunistična kot nacionalsocialistična politična policija že od leta 1942 igrali svoje igre. Konec leta 1943 je bilo igre konec, del vpletenih so pobili komunisti, del pa nacionalsocialisti. Alojza (Slavka) Plemlja, moža sestre Dragice, je Rado nastavil za lovskega čuvaja. Partizani so ga umorili 25. novembra 1943. Alojz Zabret, ki so ga partizani umorili 5. decembra 1943, naj bi na zaslišanju bremenil Hribarja. Kljub tej likvidaciji in drugim svarilom Rado ni verjel, da tudi njemu strežejo po življenju. 4. januarja 1944 so ponoči partizani Gorenjskega odreda (med njimi komandir Kranjske čete Gorenjskega odreda Matija Suhadolnik - Luka) Rada in Ksenijo Hribar aretirali. Naslednji dan so ju zaslišali člani okrožne komisije Varnostno-obveščevalne službe za okrožje Kranj, ki jo je vodil Janez Kalan - Kosec, člana sta bila vsaj še Franc Štefe - Miško in Janez Pretnar - Jernej. Po mučenju so ju 6. januarja umorili.

Izkop posmrtnih ostankov 17. marca 2015

Globina grobne jame na severni strani je bila 0,70 do 0,65 metra, na južni pa le 0,20 metra. Moška oseba je bila v jamo položena prva, s tem da je bila razbita lobanja pod preostalim trupom. Ženska je bila položena na moškega.

Sledov kopanja živali (lisice, jazbeca ...) ni bilo videti, niti niso bili vidni sledovi zverskih ugrizov na posameznih kosteh. Po izročilu ljudskega glasu o mučenju in celo razčetverjenju je najverjetnejša varianta dogodka po umoru naslednja: glede na to, da naj bi trupli zakopal domačin dan po umoru in da je bila januarja zemlja verjetno pomrznjena, je zmrznjeni trupli le površno zakopal (ljudski glas sporoča tudi, da je noge Ksenije Hribar zaradi majhnih dimenzij jame polomil), morda kakšne okončine tudi vrgel po strmem pobočju.

Borut Pahor, predsednik RS, in Peter Hribar, nečak Rada Hribarja, ki je naročil prekop posmrtnih ostankov Ksenije in Rada Hribarja, odkrivata spominsko ploščo na gradu Strmol.

Rehabilitacija in počastitev

Po vojni sta bila Peter in Svetozar Hribar obsojena na stalinističnih sodnih procesih, družinska podjetja in premoženje pa je bilo zaplenjeno. Dediči so uveljavljali svoje pravice po zakonu o denacionalizaciji. Razveljavljene so bile obsodbe, Rado Hribar je bil oproščen krivde leta 2000. Po najdbi posmrtnih ostankov in potrditvi identitete sta bila Rado in Ksenija Hribar leta 2015 pokopana v družinski grobnici na Žalah v Ljubljani.

29. oktobra 2015 je predsednik Republike Slovenije Borut Pahor odkril spominsko ploščo Kseniji in Radu Hribarju na gradu Strmol in se v imenu države opravičil žrtvam zločina in njihovim svojcem.

Pandorina skrinjica

Roman Draga Jančarja *To noč sem jo videl* je izšel leta 2010 pri založbi Modrijan. Leta 2010 je dobil nagrado *kresnik* za slovenski roman leta, od mednarodnih priznanj omenimo francosko nagrado za najboljšo tujo knjigo leta 2014, ki jo podeljuje združenje francoskih kritikov in založnikov. Slovenska izdaja je bila ponatisnjena devetkrat, izšlo je že dvanajst prevodov, pet pa jih je v pripravi.

Marjan Dovgan je leta 2011 o Jančarjevem romanu napisal razpravo *Roman kot Pandorina skrinjica*. V njej namigne, da bo Jančarjeva pripoved postala spodbuda za realno »kriminalko«, saj »realnost res vpliva na nastanek literarne fikcije, toda ta lahko kot bumerang spet zadene realnost in sklene krog«.

To se je z izkopom, pokopom, rehabilitacijo in počastitvijo Rada in Ksenije Hribar tudi zgodilo. In o tem govori razstava, ki jo je do konca septembra moč videti v galeriji Mestne hiše v Kranju, potem pa upamo, da bo dobila stalno mesto v konferenčnem delu gradu Strmol.

Jože Dežman

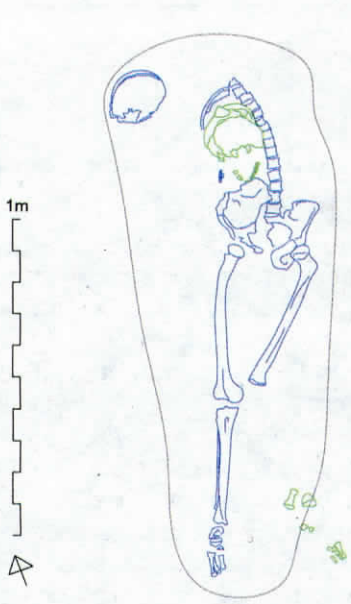

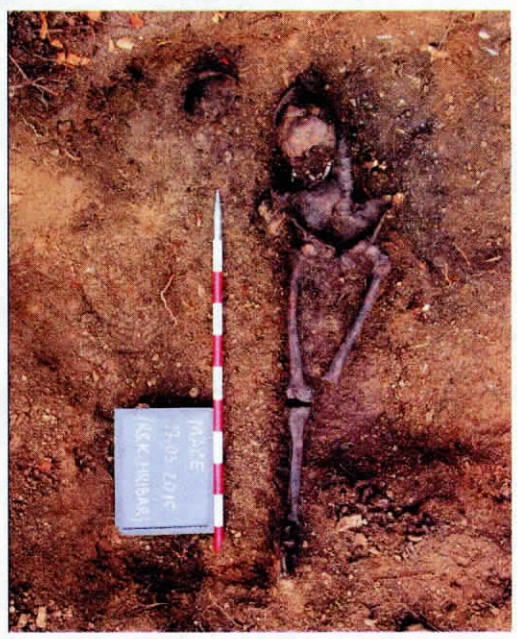

Fotografija najdenih posmrtnih ostankov Ksenije in Rada Hribarja z vektorizirano grafiko – v modrem so posmrtni ostanki Rada Hribarja, v zelenem Ksenije Hribar. Eno nepopolno okostje je ležalo na hrbtu. Kosti rok ni bilo, lobanja je bila razbita na tri kose in je ležala pod vratom in zahodno od njega. Na prsih okostja smo našli drugo lobanjo, s sledovi strelne rane na temenu, tej lobanji so pripadale še kosti narti na jugu grobne jame. Obema lobanjama sta manjkali spodnji čeljustnici.